

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

**РОЗВИТОК ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В ЄВРОПІ ТА УКРАЇНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)**

АВТОРЕФЕРАТ

дипломної роботи

на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконала:

студентка VI курсу групи 634

Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Тищенко Наталія Вікторівна

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент

Міронова Ірина Сергіївна

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Кожне розвинене демократичне суспільство засновує своє соціальне забезпечення та розвиток на трьох складових: вільній ринковій економіці, представленій підприємницьким сектором, демократично обраній владі й добровільними громадянськими інститутами, що включають, головним чином, неурядові організації – незалежний сектор. Ці три сили, що складають основу сучасного суспільства, можуть виконувати свої завдання тільки за умови взаємного співробітництва. Створення такої основи стало надзвичайно актуальним для України, яка взяла курс на Євроінтеграцію. Отже, орієнтація на право Європейського Союзу стає суттєвим чинником розвитку законодавства країни. З огляду на це, демократичні зміни потребують гармонійного розвитку економічної, політичної та правової систем.

Сьогодні в Україні існує безліч невирішених соціальних проблем. Усвідомлення необхідності активної участі громадян і суспільства в їхньому подоланні відкриває нові можливості, а також сприяє розвитку нових громадських ініціатив. Однією з найважливіших рис нашого часу є відродження руху, який залучає громадян до участі у зміні всіх сторін життя до кращого, формувати нові відносини в суспільстві, що в цілому сприятиме вирішенню багатьох проблем сьогодення.

Наразі Україна знаходиться на етапі становлення та розбудови громадянського суспільства. Незважаючи на те, що цей процес супроводжується суперечливою політичною та соціально-економічною ситуацією, вектор розвитку держави залишається заданим, як та ідеальна норма, до якої слід прагнути. У даному контексті слід сказати про сьогоденішню роль волонтерства та про його потенційні можливості в реалізації демократичних перетворень.

На сьогодні волонтерство виконує ряд важливих соціальних та соціально-психологічних функцій. З одного боку, волонтери «перекривають»

нестачу спеціалістів у сфері надання соціальних послуг, який спостерігається у нашій державі, з іншого – волонтерство являє собою особливу форму соціалізації для молоді і людей похилого віку та створює умови для самореалізації.

У перспективі ж волонтерство може стати потужним інструментом розвитку та підтримки суб'єктності місцевих спільнот. Розглядаючи місцеву спільноту як суб'єкт, ми маємо на увазі таку спільноту, яка є ініціатором власного розвитку, здатна самостійно вирішувати власні проблеми та відстоювати свої права шляхом кооперації своїх мешканців на добровільницьких засадах. Як відомо, саме розширення можливостей управління на локальному рівні, тобто посилення ролі місцевого самоврядування є однією з основних ознак громадянського суспільства.

Таким чином, вагоме для соціуму значення волонтерства обумовлює необхідність науково-методичного супроводу даного суспільного феномену.

Об'єктом дослідження є волонтерський рух.

Предметом дослідження є зародження, розвиток та правові основи волонтерського руху в Україні та Європі.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з другої половини ХХ ст. – до сьогодення.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Європи та України (в територіальних рамках другої половини ХХ – початку ХХІ ст.).

Метою роботи є аналіз зародження волонтерського руху, його розвиток та характеристики, нормативне забезпечення волонтерства в країнах Європи та в Україні.

Згідно з метою сформульовано такі **завдання**:

- дослідити стан наукової розробки проблеми, репрезентативність і достовірність джерельної бази дослідження;
- проаналізувати основні поняття, принципи, критерії та засади волонтерської діяльності;

- розглянути волонтерську діяльність в Європі та Україні в історичній ретроспективі;
- висвітлити правове забезпечення волонтерського руху;
- визначити сучасний стан розвитку проблеми.

Методологічна основа. Методологія дослідження базується на принципах історизму, об'єктивності, системності, комплексності, багатофакторності, діалектики. У ході дослідження застосовувалися різноманітні методи: загальнонаукові (логічний, структурно-системний, аналіз, синтез, індукція, дедукція, метод зіставлення); конкретно-історичні (порівняльно-історичний, історико-генетичний, історико-типологічний); спеціально-історичні (проблемно-хронологічний, синхроністичний, методи історіографії та джерелознавчого дослідження).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у проведенні комплексного дослідження процесу формування й розвитку волонтерського руху в Європі та Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., визначається цілісним пошуковим підходом до теми, новизною джерельної бази, а також постановкою і вивченням значного кола конкретних питань, як-то: розвиток волонтерства та практика його регулювання в європейських країнах, історія формування і правові основи волонтерського руху в Україні.

Практичне значення роботи полягає в тому, що виявлені матеріали можуть бути використані при розробці спецкурсів з історії України, всесвітньої історії, міжнародних відносин, при створенні узагальнюючих праць з історії волонтерського руху в Україні та Європі, а також у викладанні загальних курсів вітчизняної й всесвітньої історії.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження, відповідає поставленій меті та визначеним завданням і складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів основної частини (8 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (120 позицій на 14 с.). Загальний обсяг дослідження становить 101 сторінку, із них основного тексту – 87 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, територіальні та хронологічні межі, розкрито наукову новизну і практичне значення дослідження.

У **першому розділі «Стан наукової розробки проблеми»** розкрито історіографію проблеми, проведено огляд джерельної бази, визначено методологічні принципи та методи дослідження. Розділ включає в себе три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Історіографія проблеми»* визначено, що дослідження розвитку волонтерського руху представлено вагомим доробком у зарубіжній, та сучасній українській історіографії. Зарубіжна історіографія присвячена всебічному вивченню аспектів волонтерської діяльності. Її можна умовно поділити на три періоди: опосередкований (середина ХХ ст.); цілеспрямований (1970-ті – перша половина 1980-х рр.); ґрунтовний (кінець 1980-х рр. – до сьогодення). Українська історіографія зазначеної проблематики представлена працями сучасних науковців, оскільки дослідження волонтерської діяльності та її поширення на території України розпочалося з моменту прийняття незалежності.

У *підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження»* проаналізовано використані в роботі джерела. Серед них опубліковані документи, а саме нормативно-законодавчі акти, що регулюють волонтерську діяльність в Україні на законодавчому рівні.

У *підрозділі 1.3 «Методологія та методи дослідження»* показано, що методологія дослідження базується на принципах історизму, об'єктивності, системності, комплексності, багатофакторності, діалектики. У ході дослідження застосовувалися різноманітні методи: загальнонаукові (логічний, структурно-системний, аналіз, синтез, індукція, дедукція, метод зіставлення); конкретно-історичні (порівняльно-історичний, історико-генетичний, історико-типологічний); спеціально-історичні (проблемно-

хронологічний, синхроністичний, методи історіографії та джерелознавчого дослідження).

У другому розділі «Європейський досвід волонтерської діяльності» досліджено базові поняття, принципи, критерії та засади, на яких формується волонтерська діяльність; розвиток волонтерства і досвід європейських країн у цьому питанні; правове врегулювання волонтерської діяльності в Європі.

У підрозділі 2.1 «Волонтерська діяльність: поняття, принципи, критерії та засади» досліджено основні поняття, принципи, критерії та засади волонтерської діяльності. Центральним мотивом волонтерства є сама волонтерська діяльність, спрямована на допомогу іншим, ґрунтуючись на власній відповідальності за громаду. Альтруїстичний мотив, який в ідеалі має бути основним, буває нестійким, оскільки завжди підкріплюється бажанням людини отримати щось більше: чи то моральне задоволення, розширення кола свого спілкування або ж усвідомлення власної потреби суспільству.

У підрозділі 2.2 «Етапи формування і розвитку волонтерського руху в Європі та США» визначено такі його етапи: 1) кінець XVIII ст. – 1919 р. – зародження волонтерства, як соціального явища; 2) 1920–1947 рр. – формування волонтерського руху; 3) 1948–1979 рр. – розвиток волонтерського руху миротворців; 4) 1980–1990 рр. – виділення різних напрямів волонтерства (соціального, культурного, екологічного, спортивного); 5) 1991 р. – до сьогоднішнього дня – активне поширення волонтерського руху в Україні та світі.

Зазначено, що добровольці відіграють значну роль у розвитку прогресу і підвищенні загального рівня добробуту індустріально розвинених країн, як в рамках національних програм, так і програм ООН з надання гуманітарної допомоги, технічного сприяння, дотримання прав людини, демократизації суспільства та зміцнення миру. На ідеях добровільної допомоги заснована діяльність багатьох неурядових організацій, професійних асоціацій, профспілок та інших громадських організацій. Багато кампаній з ліквідації неписьменності, імунізації населення, захисту навколишнього середовища в значній мірі залежать від зусиль, здійснюваних добровольцями.

У підрозділі 2.3 «Практика регулювання волонтерської діяльності в європейських країнах» зазначено, що волонтерські організації різних країн мають значний вплив на розвиток соціальної сфери та формування громадянського суспільства. Сьогодні спостерігається стрімке зростання попиту на волонтерські послуги. Участь у добровільному русі не має релігійних, расових, вікових, гендерних і навіть політичних меж. Численні міжнародні мережі волонтерських організацій залучають до своїх проектів і програм мільйони людей щорічно. Чимало зусиль для популяризації волонтерства докладають не лише благодійні та волонтерські організації, а й державні структури. У світовій практиці найголовнішою ознакою волонтерства є те, що особа частину свого вільного часу, сил, енергії, знань та досвіду добровільно, без примусу та вказівки згори витрачає на здійснення корисних справ окремим громадянам і суспільству загалом. Для подальшого розвитку світового волонтерського руху потрібно вдосконалювати і національні нормативно-правові акти і міжнародне законодавство в цій сфері.

У третьому розділі «Розвиток волонтерського руху в Україні» досліджено історію становлення та розвитку волонтерського руху в Україні, позитивний вплив цього явища на формування громадського суспільства, а також правову базу волонтерства, основні закони, що регулюють волонтерську діяльність в Україні.

У підрозділі 3.1 «Історія формування волонтерської діяльності в Україні» зазначено, що волонтерський рух в Україні бере свій початок з меценатства, започаткованого у XVI–XVIII ст. К. Острозьким, П. Сагайдачним, П. Могилою, І. Мазепою. Піонерами волонтерства в Україні дослідники вважають волонтерів Червоного Хреста. У багатьох містах України діяли цілі медичні комплекси. Лише у Києві в 1914 р. існувало понад 100 шпиталів цієї організації. За радянських часів поняття «доброволець» мало ідейно-патріотичне забарвлення: так називалася людина, яка добровільно погоджувалася служити «інтересам партії, комуністичній ідеї,

соціалістичній державі» – це передбачало наявність у неї громадського навантаження, яке здійснювалося у формах шефства над дітьми, школами, ветеранами тощо. Початком зародження волонтерства в незалежній Україні вважається 1992 рік, коли було створено службу «Телефон довіри», в якій працювали виключно волонтери. Згодом виникли організації, що реалізують різні соціальні проекти допомоги важкохворим, багатодітним сім'ям, самотнім людям похилого віку, інвалідам. Активно розвивається напрям боротьби з розповсюдженням СНІДу та допомоги наркозалежним.

Зауважено, що професійна кваліфікація волонтерів сьогодні ще досить низька, проте вони володіють якостями та здібностями, якими не завжди володіє фахівець тієї чи іншої суспільної організації. У добровільній роботі беруть участь різні категорії волонтерів, люди будь-якого віку і статі, з будь-якою освітою, які спроможні відчувати означені потреби інших людей і на добровільних засадах професійно їм допомагати.

У підрозділі 3.2 «Правові основи волонтерського руху в Україні у сучасний період» зазначено, що положення законодавства України щодо волонтерської діяльності (Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р., постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» від 10 грудня 2003 р., наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції» від 30 січня 2014 р., Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 6 листопада 2016 р. та ін.) не тільки створюють перепони у розвитку волонтерського руху, а й суперечать сутності волонтерства взагалі як діяльності добровільної та безкорисної. Прийняття змін до законопроекту надасть змогу усунути недоліки в чинному законодавстві, запровадити в Україні європейські та світові стандарти та цінності, сприятиме укоріненню громадянської культури та суспільної практики волонтерства і благодійництва, патріотичному вихованню громадян України, залученню волонтерів до надання соціальної

підтримки та допомоги інвалідам, садиноким людям похилого віку, малозабезпеченим, безпритульним та іншим особам, використанню волонтерської допомоги під час організації та проведення масових культурних та спортивних заходів загальнодержавного значення, розвитку громадянського суспільства в Україні.

У **висновках** обгрунтовано теоретичні узагальнення. У ході наукового дослідження теми було досягнуто наступних висновків:

По-перше, вивчення теоретико-методологічних засад волонтерської діяльності в системі взаємовідносин держави та суспільства засвідчило наявність у світовій науці певного пласта знань полідисциплінарного характеру завдяки численним соціологічним, педагогічним, психологічним, геронтологічним, правознавчим, філософським, політологічним, медичним та економічним дослідженням явища волонтерства. Аналіз наукового доробку вчених, які вивчали це явище, дав змогу поділити процес його становлення на три періоди: опосередкованого (середина ХХ ст.), цілеспрямованого (1970-ті – перша половина 1980-х рр.) та ґрунтового (кінець 1980-х рр. – дотепер) досліджень волонтерства.

По-друге, підсумовуючи результати аналізу зарубіжних досліджень, ми повинні визнати, що теорія і практика волонтерської роботи в зарубіжних країнах мають вищий офіційний статус і більший практичний досвід, аніж в Україні. Волонтерська діяльність є актуальною та важливою для усього світу, адже, волонтерський рух – це спосіб збереження та зміцнення загальнолюдських цінностей, реалізації прав і обов'язків громадян, особистісного зростання шляхом усвідомлення людського потенціалу. Утім, зазначимо, кожна країна має знайти власну модель регулювання волонтерської діяльності, виходячи зі своїх соціальних, культурних та економічних умов, вагомим компонентом якої все ж повинна бути чітка та ефективна взаємодія громадськості із владою задля отримання синергетичного ефекту їх діяльності. Зазначимо, що волонтерська робота іноземних країн, спрямована на підвищення добробуту суспільства, має свої напрями й форми роботи, які

доцільно практично реалізовувати в нашій державі. Звичайно, далеко не всі їхні напрацювання можуть бути застосовні у нас через значні розбіжності, зокрема в соціально-економічному рівні. Разом із тим, взаємозбагачення ідеями й досвідом організації волонтерської роботи – важливий чинник її розвитку в Україні. Отримані результати стали лише першим кроком для проведення подальших досліджень з вивчення особливостей становлення та перспектив розвитку волонтерського руху в сучасному суспільстві.

По-третє, законодавча база, що регулює діяльність волонтерів в Україні, далека від досконалості. Тут необхідні системні зміни, які повинні проводитися юристами і податківцями, і тільки в тісній співпраці з практиками волонтерами та благодійниками. Необхідно переглянути питання, які регулюють діяльність добродійних фондів і волонтерських організацій. Потрібно спростувати процедуру їхньої реєстрації, процедуру фінансової звітності, тому що на це витрачається дуже багато часу та ресурсів. Також слід упорядкувати види діяльності волонтерських організацій, оскільки на сьогодні соціальні послуги, які надають волонтери та запроваджують самостійно ряд соціальних програм для різних категорій населення, на жаль, є неліцензійними.

Потрібно вносити зміни для того, щоб ця діяльність стала офіційною. Результати проведеного дослідження дають усі підстави стверджувати, що процес розвитку волонтерських організацій в Україні набирає обертів. Цей процес відбувається одночасно зі змінами у сфері благодійництва у країнах Європи. Єдиною суттєвою різницею є те, що традиції та звички займатися благодійністю в Україні ще досить слабкі. Сьогодні вітчизняні благодійні інституції та волонтерські організації:

- проводять діяльність, яка зорієнтована на досягнення соціальної і духовної стабільності у суспільстві, а також є вагомим інструментом соціального розвитку суспільства, засобом стримування соціальних катаклізмів та конфліктів;

- виступають основними провідниками ідей благодійництва та добродійної діяльності в українському суспільстві;
- створюють умови для привнесення кращого європейського та світового досвіду у вирішення найактуальніших соціальних проблем українського суспільства;
- підтримують сучасні програми для запровадження інноваційних технологій щодо суспільного розвитку та введення України у світову спільноту як рівноправного партнера, як країни з великим історичним, культурним, економічним, соціально-політичним потенціалом;
- є активними учасниками процесу лобіювання змін до законодавства на місцевому, обласному та національному рівнях;
- мають значний вплив на активізацію українських громад та розвиток соціального партнерства у них задля вирішення певних соціальних проблем;
- відіграють суттєву роль у підготовці фахівців соціальної сфери в Україні та створюють значну кількість робочих місць у недержавному секторі. Для працевлаштування вищезазначених спеціалістів задля подальшого забезпечення ефективності, відповідальності і прозорості у діяльності процесу розвитку благодійності та волонтерства у країні необхідне виконання низки пріоритетних завдань, а саме:
 - удосконалити законодавчу базу у сфері благодійництва та волонтерства з урахуванням міжнародного досвіду європейських країн;
 - запровадити державні стандарти волонтерської діяльності та контроль за їх дотриманням;
 - сформувати державну інформаційну політику щодо популяризації та підтримки розвитку волонтерства і волонтерської діяльності;
 - розширити співпрацю між різними благодійними інституціями, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, бізнесом і ЗМІ;
 - підвищити рівень довіри держави і громадськості до та волонтерства;
 - розширити та зміцнити вітчизняну інформаційно-методичну базу з питань благодійності та волонтерства.

АНОТАЦІЯ

Тищенко Н. В. Розвиток волонтерського руху в Європі та Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) – На правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеню «магістр». Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2019.

У дипломній роботі на підставі вивчення наукової літератури, законодавчих актів, у роботі здійснено комплексний аналіз розвитку волонтерської діяльності на території Європи та України в період з другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Проаналізовано основні поняття, принципи, критерії та засади волонтерської діяльності. Приділено увагу розвитку волонтерської діяльності в Європі та Україні в історичній ретроспективі. Досліджено сучасний стан волонтерської діяльності. Розглянуто законодавчу базу України, що регулює волонтерство. Проаналізовано досвід Європейських країн у сфері волонтерської діяльності.

Визначено роль волонтерства на етапі становлення та розбудови громадянського суспільства в Україні. Вказано на потенційні можливості волонтерства в реалізації демократичних перетворень. Визначено, що у перспективі волонтерство може бути потужним інструментом розвитку та підтримки місцевих спільнот, які можуть стати ініціатором власного розвитку, будуть здатні самостійно вирішувати власні проблеми та відстоювати свої права шляхом кооперації своїх мешканців на добровільницьких засадах.

Ключові слова: волонтер, волонтерська діяльність, волонтерські організації, соціальна свідомість, громадянське суспільство.

SUMMARY

Topic: «Development of volunteer movement in Europe and Ukraine (second half of the XX century – beginning of the XXI century)»

Summary of the work: on the basis of the study of scientific literature, legislative acts, a comprehensive analysis of the development of volunteer activity in the territory of Europe and Ukraine in the period from the second half of the XX century – the beginning of the XXI century.

It is a prerequisite for the proper conduct, principles, critiques and practices of the state. The attention was paid to the development of the state action in the Eurasian and Ukrainian regions in the intellectual revolution. The present state of volunteer activity is explored. The legislative base of Ukraine that regulates volunteering is considered. The experience of European countries in the field of volunteer activity is analyzed.

The role of volunteering in the development and development of a national community in Ukraine has been identified. The potential of volunteering in the realization of democratic transformations is indicated. It was determined that the term the volunteering can be a powerful tool for developing and supporting the subjectivity of local communities, which can be the initiator of its own development, will be able to solve its own problems and defend its rights through the cooperation of its residents on a voluntary basis.

Key words: volunteer, volunteer activity, volunteer organization, social consciousness, civil society.